

Przeszłość społeczna
Próba konceptualizacji

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA
PRZEZ KOMISJĘ ANTROPOLOGII PRADZIEJÓW I ŚREDNIOWIECZA
DZIAŁAJĄCĄ PRZY KOMITECIE NAUK PRA- I PROTOHISTORYCZNYCH PAN

KOMITET REDAKCYJNY:
ARKADIUSZ MARCINIAK — PRZEWODNICZĄCY
JAN MICHAŁ BURDUKIEWICZ
DOROTA CYNGOT
HANNA KOWALEWSKA-MARSZAŁEK
FRANCISZEK M. STĘPNIOWSKI
STANISŁAW TABACZYŃSKI
ANNA ŻALEWSKA

Przeszłość społeczna

Próba konceptualizacji

Redakcja: Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak,
Dorota Cyngot, Anna Zalewska

Wydawnicwo Poznańskie • Poznań 2012

© Copyright by Autorzy, 2012
© Copyright by Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2012

Redakcja: Roman Bąk

Projekt okładki: Teresa Murak, Dariusz Wyczółkowski
Rzeźba: Teresa Murak, Chrystus Pantokrator 2010, Centrum Rzeźby Orońsko;
materiał: żeliwo, piasek; wym. średnica 2 m
Fotografia: Dariusz Zgutka

Komputerowe opracowanie okładki: Jacek Dudek

Praca współfinansowana ze środków PAN – Komisji Archeologicznej przy Oddziale Poznańskim PAN oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Niniejszy projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007-2013). Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

The project has been funded with support from the European Commission („Culture” 2007-2013). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DG Edukacja i Kultura

Program „Kultura”

archaeology in contemporary europe

professional
practices &
public outreach

ISBN 978-83-7177-791-2

Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o.
ul. Fredry 8, 61-701 Poznań,
Sekretariat: tel. +48 61 853-99-10, faks +48 61 853-80-75
Dział handlowy: tel. +48 61 852-38-44
<http://www.wydawnictwopoznanskie.com>
e-mail: sekretariat@wydawnictwopoznanskie.com

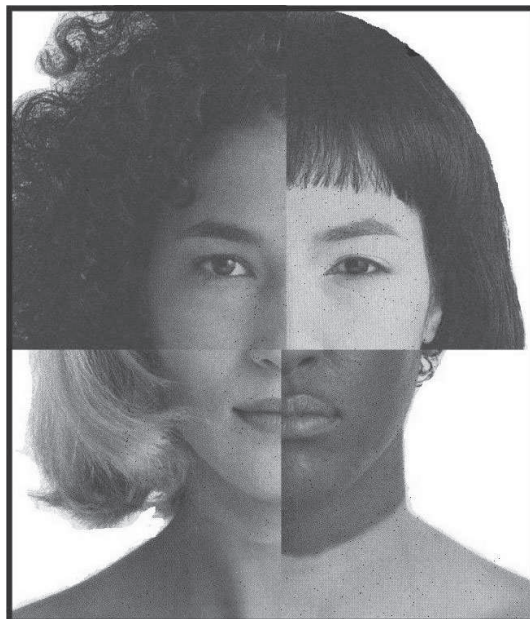
KATARZYNA A. KASZYCKA, JAN STRZAŁKO

Rasy ludzkie

Termin „rasy ludzkie” odnosi się do jednostek klasyfikacji wewnątrzgatunkowej zmienności człowieka. Od czasu pojawienia się w języku naukowym w połowie XVIII wieku, za sprawą francuskiego przyrodnika – Georges’a Buffona, który tym terminem zastąpił określenie *varietas* (odmiana), jakim posłużył się Linneusz, opisując zróżnicowanie naszego gatunku, termin „rasa” zrobił ogromną karierę. W antropologii, gdzie używany był przede wszystkim, rozkwit przeżywał w XIX wieku, a od początku XX wieku zaczął budzić kontrowersje i dzisiaj w zasadzie, choć nie wszędzie w tym samym tempie, zanika, przynajmniej w pierwotnym znaczeniu. W języku potocznym używany jest często i błędnie.

Pierwotnie rasami ludzkimi nazywano grupy ludzkie charakteryzujące się specyficznymi dla nich właściwościami biologicznymi, przejawiającymi się w wyglądzie zewnętrznym. Do cech wyglądu najchętniej wykorzystywanych w celach klasyfikacyjnych należały zawsze rozmiary i pigmentacja ciała (kolor skóry), kształt twarzy i jej części składowych (oka, nosa, ust), uwłosienie głowy, a także wiele innych, np. wskaźnik głowy, tj. stosunek jej szerokości do długości. Mniej lub bardziej otwarcie do cech wyglądu dodawano także charakterystyki psychiczne i intelektualne. Podstawowym kryterium wydzielenia tak rozumianych ras było ich rozmieszczenie geograficzne, ale stosowano także kryteria kulturowe, takie jak przynależność plemienna, język czy religia. Istotną cechą takiej klasyfikacji było przekonanie, że każdy reprezentant wyróżnionej rasy posiada cały zestaw przypisywanej tej rasie cech, że istnieje pewien wzorzec – typ (esencja) każdej rasy, a ludzie dziedziczą ten wzorzec i realizują w sposób mniej lub bardziej doskonały. Opisany sposób rozumienia ras nazywa się typologicznym (lub esencjalistycznym).

Konsekwencją typologii rasowej była zgoda na wartościowanie ras (rasizm) i determinizm biologiczny w stosunkach społecznych. Typologiczny sposób wyróżniania ras pozwalał na tworzenie systemów o dowolnej liczbie jednostek i podjednostek, nawet w obrębie jednej populacji. W XIX i początkach XX wieku

Ryc. 1. Z kwestionowania znaczenia różnic między „rasami” firma Benetton uczyniła swoje najpotężniejsze hasło reklamowe.

utrwały się podziały ludzkości na wielkie rasy kontynentalne — białą, czarną i żółtą, albo europoidalną (kaukazoidalną), negroidalną, mongoloidalną, australoidalną, amerindiańską, oceaniczną i wiele innych wyróżnianych w obrębie kontynentów, np. nordyczną czy śródziemnomorską w Europie; zdarzały się systemy zawierające znacznie więcej niż 100 ras.

W miarę upowszechniania się paradygmatu ewolucyjnego w biologii, coraz więcej antropologów kwestionowało zasadność typologicznych podziałów rasowych. Pojawienie się i ostateczne utrwalenie tzw. nowej syntezy ewolucyjnej (neodarwinizmu) w latach 30.-50. ubiegłego wieku doprowadziło do ostatecznego upadku typologii i opartych na niej koncepcji klasyfikacyjnych, w tym rasowych. Rasy ludzkie biologowie zaczęli uważać za geograficznie wyodrębnione populacje, różniące się od innych składem puli genowej (częstościami alleli pewnych genów) i wykazujące ciągłość filogenetyczną. Ta nowa, zwana populacyjną, koncepcja ras ludzkich od poprzednich różniła się zasadniczo tym, że uznawała rasy-populacje za systemy genetycznie otwarte (w odróżnieniu od gatunków), o nieostrych granicach i zmieniającym składzie, nie będące więc jednostkami taksonomicznymi.

Na początku lat 60. amerykański antropolog — Frank B. Livingstone dokonał pewnego przełomu: przedstawił i uzasadnił swą słynną opinię: „nie ma ras — są tylko kliny”. Podkreślał przy tym, że stwierdzenie braku ras nie

oznacza niedostrzegania zmienności wewnątrzgatunkowej człowieka. Podstawą poglądu Livingstone'a było stwierdzenie ciągłości rozkładów cech człowieka – stopniowe zmiany częstości poszczególnych genów w przestrzeni geograficznej (dla tego rodzaju zmiany cechy w przestrzeni Julian S. Huxley zaproponował nazwę *cline*, co po polsku zaczęto nazywać kliną).

Okazało się również (co wykazał Richard Lewontin), że wbrew temu, co podpowiadała intuicja zwolennikom typologii, wewnątrzpopulacyjna zmienność genetyczna jest znacznie większa od międzypopulacyjnej. Oznacza to, że na ogólną zmienność genetyczną naszego gatunku składa się w o wiele większym stopniu zróżnicowanie w populacjach (około 85% wariacji genetycznej) niż między nimi (15%). Wreszcie badania genetyczno-molekularne Alana Templetona dowiodły, że żadnej z istniejących dzisiaj populacji, nawet populacji poszczególnych kontynentów, nie można uznać za odrębną linię filogenetyczną, ze względu na stały i wielokierunkowy przepływ genów. Współczesna biologia molekularna ustawicznie dostarcza dowodów, że człowiek jest wyjątkowo jednolitym genetycznie gatunkiem, niezależnie od istnienia pewnych genetycznych polimorfizmów wynikających z lokalnie (i czasowo) utrzymujących się różnic w wartościach przystosowawczych różnych genotypów warunkujących zauważalne odmienności fenotypowe.

Termin „rasa” stał się więc w antropologii jedynie synonimem populacji lokalnej, pozbawionym waloru taksonomicznego i utrzymującym się, zapewne przez wzgląd na tradycję, wśród coraz bardziej malejącej liczby antropologów na świecie.

BIBLIOGRAFIA

- Biondi G., Rickards O.
2002 *The scientific fallacy of the human biological concept of race*, „Mankind Quarterly” 42, s. 355-388.
- Marks J.
1995 *Human Biodiversity: Genes, Race, and History*, New York: Aldine de Gruyter.
- Reynolds L.T., Lieberman L. (red.)
1996 *Race and other misadventures: Essays in honor of Ashley Montagu in his ninetieth year*, Dix Hills: General Hall.
- Templeton A.R.
1998 *Human races: A genetic and evolutionary perspective*, „American Anthropologist” 100, s. 632-650.

LITERATURA DODATKOWA

- Brace C.L.
2005 *„Race” is a four-letter word. The Genesis of the concept*, New York: Oxford University Press.